

УДК 282

Ю. В. Хитровська,

доктор історичних наук, доцент кафедри історії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ПОЗИЦІЯ РИМО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЩОДО ПОДІЙ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Спираючись на наукову літературу, архівні документи та матеріали періодичної преси, автор досліджує проблему ставлення правобережного римо-католицького кліру до подій Першої Світової війни.

Ключові слова: *Перша Світова війна, російський уряд, Правобережна Україна, римо-католицьке духовенство, Ватикан, папа Римський.*

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПОЗИЦИЯ РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОГО ДУХОВЕНСТВА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ В ОТНОШЕНИИ СОБЫТИЙ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Используя архивные документы, научную литературу и материалы периодической прессы, автор данной статьи исследует отношение правобережно-римо-католического клира к событиям Первой Мировой войны.

Ключевые слова: *Первая Мировая война, российское правительство, Правобережная Украина, римско-католическое духовенство, Ватикан, папа Римский.*

THE SOCIAL-POLITICAL POSITION OF ROMAN CATHOLIC CLERGY ON THE RIGHT-BANK UKRAINE TO THE EVENTS OF THE FIRST WORLD WAR

Basing on the scientific literature, archives documents and the materials of the periodical press, author tries to make the analysis of the attitude to events of the First World War of Roman Catholic clergy of the Right-bank Ukraine.

Keywords: *First World wars, Russian government, Right-bank Ukraine, Roman Catholic clergy, Vatican, papa.*

Перша Світова війна – один із наймасштабніших військових конфліктів в історії людської цивілізації. Окремі статистичні дані, які

стосуються її ходу та наслідків, вражають: у ній взяли участь 33 країни, що мобілізували 65 мільйонів солдатів, із яких 10 – загинуло і 20 – було поранено. Жертвами серед цивільного населення у цій війні стала майже така ж кількість людей.

Щодо українців, то наслідки цього військового конфлікту для них були більше ніж жахливими, адже вони змушені були воювати на боці як Російської, так і Австро-Угорської імперій. Таким чином, Перша Світова стала для них братовбивчою. До того ж протягом усієї війни Галичина була ареною найбільших і найкривавіших битв на Східному фронті, її мешканці зазнавали значних збитків від руйнувань і спустошень, спричинених воєнними діями, а також брутальністю російських та австрійських військових. 3,5 мільйони українців у російській армії та 250 тисяч – в австрійському війську боролися і вмирали за чужі держави, які відверто ігнорували їхні національні інтереси.

Зрозуміло, що провідні християнські конфесії не залишалися осторонь цього військового конфлікту, займаючи ту чи іншу громадсько-політичну позицію. Фундаментом їх ставлення до війни та миру є біблійна «теорія виникнення війн». Відповідно до тексту Святого Письма, з одного боку, людині Богом були дані мирні заповіді моралі, такі як «не убий», «полюби ближнього свого, як самого себе», з іншого ж, у ньому містяться і прямо протилежні поради, розповіді про масові убивства десятків тисяч людей. Це давало привід церковним ієрархам тлумачити характер війни так, як було зручно можновладцям.

Метою даної статті є спроба проаналізувати участь правобережного римо-католицького кліру в подіях Першої Світової війни, адже вона стала своєрідним виявом його суспільно-політичної позиції, як офіційної, так і неофіційної, а також порівняти її з участю у цій війні православного духовенства та протестантських віруючих та їх керівників: баптистів, євангельських християн, адвентистів і штундистів.

Для студіювання досліджуваної у статті проблеми автором опрацьовано й залучено архівні документи, матеріали періодичної преси, а також ґрунтовні наукові дослідження М. Шейнмана «Ватикан і католицизм в концe XIX – началe XX в.», «Історія релігії в Україні: Католицизм в Україні», а також монографії Г. Надтоки «Православна церква в Україні 1900–1917 років: соціально-релігійний аспект» та О. Платонова «Терновий венец России».

Зауважимо, що ідеологічні позиції російського самодержавства у Першій Світовій захищало власне православне духовенство, яке у суспільній свідомості нав'язувало думку про світову війну як про зі-

ткнення двох екуменічних державно-церковних потоків: православного і протестантсько-католицького. Участь Російської православної церкви у подіях цієї війни була достатньо неоднозначною. По-перше, займаючи патріотичні позиції, її духовенство розгорнуло активну ідеологічну та благодійницьку діяльність, але при цьому також виконувало безпосередні військово-функціональні обов'язки, що відверто суперечило християнській етиці. По-друге, патріотизм православного кліру містив у собі ідеї «оборончества» та агресії, адже панівне віросповідання було причетно до погрому та русифікації греко-католицьких інституцій у Галичині. По-третє, під час війни, з одного боку, відбувалося подальше зрощення церкви з державою, з іншого – звуження соціально-релігійної дистанції, яка розділяла служителів культу з їх паствою. Загалом у цей історичний період можна констатувати тимчасове зростання авторитету й впливу на релігійні та суспільні процеси православного кліру як в усій Російській імперії, так і в Правобережній Україні зокрема [4, с. 201].

Окрім представників православних служителів культу в Першій Світовій війні на російському боці брали безпосередню участь також і протестантські віруючі та їх керівники: баптисти, євангельські християни, адвентисти і штундисти. Вона виявлялася як у їхній безпосередній участі у військових діях, так й у тиловій діяльності. Особливою активністю серед правобережних протестантів відзначилися баптисти, євангельські християни та адвентисти. Однак, деякі представники православної церкви й російської державної влади продовжували звинувачувати всіх протестантських віруючих у антидержавних настроях, у проницькій орієнтації. Хоча справедливо буде зауважити, що часом подібні звинувачення лунали небезпідставно і це підтверджується окремими архівними справами. В цілому, незважаючи на піднесення патріотичних почуттів у протестантському середовищі під час Першої Світової війни, протестантські віруючі не змогли уникнути різноманітних утисків і репресій з боку російського самодержавства. Дискримінаційні заходи проти них припинилися лише після перемоги Лютневої революції 1917 р., із приходом у Росії до влади Тимчасового уряду [6].

З початком Першої Світової війни римо-католицьке духовенство країн-учасниць підтримало дії своїх урядів. Найбільш шовіністичну позицію зайняло католицьке (і протестантське) духовенство Німеччини. Війна подавалася німецькими єпископами як війна справедлива, війна вищої культури проти нижчої, війна сильного германського католицизму проти слабкого католицизму французів. Французький

католицький комітет відповідав на видання німецьких католицьких діячів своїми новими книгами, отож гостра полеміка католицьких богословів і політиків двох воюючих таборів продовжувалася аж до кінця цього конфлікту.

Яку ж позицію зайняв офіційний Ватикан у шовіністичній полеміці між католицькими колами воюючих держав? Варто зауважити, що зовнішньо він зберігав об'єктивність. Однак, папський нейтралітет був лише ширмою, прикриттям. Обидва ворогуючі табори протягом війни вели боротьбу між собою в самому Ватикані за вплив на папу та його оточення, намагаючись використати релігійний авторитет понтифіка для своїх військових цілей. Це, між іншим, стосується і царського уряду Росії. Через місяць після вступу Італії у війну папа Бенедикт XV у розмові із представником французької газети «Ліберті» виклав свої погляди на найбільш важливі аспекти, що стосуються війни, зокрема, наголосив на тому, що «...не лише німці беруть священників у заручники. Російська армія також брала у заручники католицьких священників і що одного разу росіяни навіть виставили вперед півтори тисячі євреїв, щоб захиститися за цією живою стіною від ворожих куль...» [8, с. 398]. Фактично папа зайняв пронімецьку позицію в усіх обговорюваних на цій зустрічі питаннях. Зауважимо, що вплив австро-німецьких кіл у Ватикані в роки війни істотно посилювався після обрання у лютому 1915 р. генералом ордену єзуїтів графа Ледоховського, німецького аристократа польського походження, пов'язаного із прусською та австрійською знаттю і вищими церковними колами цих країн [8, с. 402–403]. Папа Римський розраховував на те, що війна допоможе повернути колишню міць і вплив папському престолу, тому у досягненні цієї мрії ставку зробив на центральні держави. На те ж саме сподівалися єзуїти та інші католицькі ордени.

Щодо українських римо-католиків, то вони, остерігаючись переслідувань, фактично припинили антиправославну пропаганду в роки війни. Більше того, намагаючись довести власну політичну лояльність царату, ксьондзи в усіх діючих католицьких храмах проголошували молебні про дарування перемоги над ворогом російським військовим. Зокрема, 3 серпня 1914 р. в обох київських костельках були відслужені подібні молебні [4, с. 96; 3]. Варто зауважити, що під час Першої Світової війни у місті Львові (Галичина) діяло «Об'єднання ксьондзів-місіонерів» (серед його членів були ксьондзи Антоній Скушительський, Юзеф Криска та інші), яке було проросійськи налаштоване і, тому, звинувачувалося властями у діяльності проти австрійської монархії [1].

Незважаючи на очевидну дискримінацію з боку російського уряду, зокрема, щодо ритуалу поховання [2, с. 110], військові-католики воювали на боці Росії. Випадки їхньої неблагонадійності у діючій російській армії були поодинокими. Так, в архівних матеріалах вдалося віднайти лише одну справу про подібний випадок, який мав місце ще у довоєнний період – у 1910 р. Цього року департамент поліції отримав відомості, що у м. Ташкенті у двох нижчих чинів першої Туркестанської стрілецької бригади і Туркестанського саперного батальйону були знайдені металеві й три паперові образи із зображенням на одному боці герба колишньої Польщі, а на другому – католицького лика Божої матері із надписом польською мовою «Боже, звільни Польщу! Ісус, Марія молись за наше Королівство Польське, під Ваш захист віддаємо Королівство Польське» [7, арк. 90 зв.].

І це попри те, що ще у 10-х роках ХХ ст. польські націоналістичні сили об'єдналися в один союз із гучною назвою «Унія незалежності», зібравшись для цієї мети на з'їзд у м. Цюриху. Саме на цьому зібранні вони заявили, що «вважають збройну боротьбу проти агресивного російського царизму, на випадок війни, найближчою, єдино можливою метою польського народу...». З цього часу польські націоналісти починають активно подорожувати по Росії, агітуючи й організовуючи місцевих поляків проти російського уряду. У березні 1913 р. вони навіть провели свій з'їзд у Петербурзі. В цей період у середовищі польських патріотичних сил виникає таємна так звана католицька організація, яка мала на меті проведення політичного терору проти самодержавства та ліквідацію Росії як держави: «де б ми не знаходилися – при владі, в школах, на засланні, завжди і скрізь ми повинні віддавати всі свої сили для військового шпіонажу. Ми повинні і можемо краще за японців вивчити слабкі сторони нашого ворога. Наша честь вимагає не перебирати будь-якими засобами, які можуть зашкодити Росії... Всі поляки, які знаходяться в російській армії, незалежно від своїх чинів, повинні пам'ятати про польську справу, повинні знати, що борються із Росією не лише у воєнний, а й у мирний час...» [5, с. 308].

Отож, можна дійти висновку, що, за окремими виключеннями, як православні, так і римо-католицькі церковно- та священнослужителі, а також керівники й рядові віруючі протестантських громад Правобережної України в роки Першої Світової війни виявили політичну лояльність, а часом навіть активну підтримку російському самодержавству, фактично виступивши на боці царського уряду, солідаризувавшись із його діями, спрямованими на здобуття перемоги Російської імперії у цьому широкомасштабному військовому конфлікті.

Список використаних джерел:

1. Держархів Львівської обл., ф. 350, оп. 1, спр. 4181, 11 арк.
2. Історія релігії в Україні : в 10 т. – К. : Український центр духовної культури, 2001. – Т. 4: Католицизм в Україні. – 598 с.
3. Молебствие в костелах // Киевская мысль. – 1914. – № 209. – С. 2.
4. Надтока Г. М. Православна церква в Україні 1900–1917 років: соціально-релігійний аспект. – К. : Знання, 1998. – 271 с.
5. Платонов О. Терновый венец России / О. Платонов. – М. : Интербук, 1997. – Книга 4-я. – Том 1.
6. Хитровська Ю. В. Участь протестантських громад (баптистів, євангельських християн, адвентистів та штундистів) Правобережної України у Першій Світовій війні // Сторінки історії: збірник наукових праць. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – Вип. 29. – С. 126–133.
7. ЦДАК України, ф. 316, оп. 1, спр. 17, 156 арк.
8. Шейнман М. М. Ватикан и католицизм в конце XIX – начале XX в. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 468 с.